

Дуйшеналиев Ж.С.
КББАнын ага илимий кызматкери,
музыка таануучу.

**Азыркы коом... Азыркы мектеп... же кыргыз
музыкасынын мектепте окутуунун
зарылдыгы эмнеде?!**

Азыркы күндө өлкөбүздө жалпы билим берүүчү орто мектептерде музыка сабагында, инновациялык педагогикалык технологияларды колдонуу боюнча реалдуу мүнкүнчүлүктөр тууралуу эмнени айта алабыз же анын мүнкүнчүлүктөрү, зарылчылыктары барбы деген суроону чечмелеп көрөлү.

Алгач, бул суроого жооп берүү үчүн биздин айлана тегерегибизде, тагыраак айтканда коомубузда эмне болуп жатканына көз чаптырып, баамдасак.

Бүгүнкү биздин жашообуз, күнүмдүк турмушубузда болуп жаткан экономикалык кыйынчылыктарга гана көз каранды болбостон, психологиялык кыйынчылыктарга да көз каранды болуп келүүдө. Алар, татаал болгон медициналык, өндүрүштүк, турмуштук, экологиялык жана терс көрүнүштөгү бизди курчуп турган кылмыштуулук кырдаалы болуп эсептелет. Мындай кырдаал адам баласынын мүнкүнчүлүктөрүн психикалык жактан тез-тез, эбегейсиз терс тарапка жогорулатып, турмуштук татаал шарт түзүүгө өбөлгө түзүп жатканы анык.

Көптөгөн сандагы терс эмоционалдык абалдар, анын ичинде кыжырдануу менен далилсиз коркуу агрессиясы, тынчсыздануу менен чочулоо, сабыры суздук абал менен депрессия биздин замандаштарыбызды, улууларды жана кичүү балдарды нервтик-психикалык жактан ашыкча жүктөргө алып келүүдө.

Бул эмне дегендик? Биздин оюбузча азыркы мектеп, окуучуларга

жеткиликтүү жана далилдүү билим, тарбия бере албай, ааламдашуу заманында, окутуунун жаңы технологияларынын алдында эмес артында калып, олуттуу каталык кетирип жаткан мезгил десек болот. Ооба, чындыгында жаш инсанды тарбиялоодо, баланын турмушунда кездешүүчү татаалдыктарга туруштук бере ала турган, аларды жеңүүгө түздөн-түз окутуп тарбия берүүчү, келечек жаштарды даярдоого багытталган предметтин жоктугу абдан олуттуу каталардан болуп эсептелет. Себеби, орто мектептин бүтүрүүчүсү адабият менен тарых, химия менен физика, математика менен география жана башка ушул сыяктуу билим берүү областарынан билим алышып эң мыкты таанып бүлүүчүлүккө ээ болуп, өзүнүн менчик тагдырына багытталган жеткиликтүү багыт алууга жардам берүүчү билимге ээ болуу укугу заманбап окуу планында каралбагандыгы туура эмес экендиги ачыкка чыкты. Бул эмнеден көрүнүп турат?

Биринчиден: Биздин көптөгөн орто мектептердин бүтүрүүчүлөрү, турмуштук өз жолун тандап алууда, жөнөкөй күнүмдүк жардамга муктаж экендигин, профессионалдык карьерасын жана өздүк турмушун пландаштырууда, башкалар менен компетенттүү баарлашууну, өзүн-өзү жана айлана чөйрөнү талдай билбегендигин, ар кандай түрдөгү пикир келишпөөчүлүктөрдү чечүүнү жана аны ачып көрсөтө алалбагандыгын көрүп турабыз. Мындай көрүнүштөр өспүрүм жаш инсанды өз алдынча турмушка аттануу астындагы жолдордо көптөгөн психологиялык кыйынчылыктарга алып келүүдө жана ошондой эле жогорудагы көрсөтүлгөн кемчиликтердин жыйынтыктары жана натыйжалары катары да кароого болот. Психологиялык тоскоолдуктарга дуушар болгондо, инсанда жашоого болгон ишенбөөчүлүк менен канааттанбоочулук пайда болуп, аягында неврологиялык кыйшайууга алып келээри анык. Анын компенсациясы катары ичимдик ичип кетүү, чылым чегүү, баңги заттарын пайдалануу же ишенимсиз, такталбаган агрессияга дуушар болуу болуп жатат. Булардын натыйжасында, биздин мектеп балдарына эмоционалдык жактан жеткиликтүү калыптанып өсүүсүнө жетишээрлик көңүл бөлүнбөй жаткандыгы себеп болууда десек болот. Кээ

бир проблемалар искуства областына кирген сабактарда формалдуу түрдө чечилүүдө. Бирок, музыка жана көркөм өнөр предметтеринин практикалык бөлүктөрүндө, музыканын жардамы менен окуучуларды психологиялык жактан эмес, эстетикалык жактан калыптандыруу бир канча деңгээлде чечилип келе жатат.

Азыркы кээ бир заманбап окуу программалары боюнча окутулуп келе жаткан окутуу процесси, окуучулардын эске тутуусу менен логикалык маалыматтарды кайрадан иштеп чыгуусуна багытталып түзүлгөндүгүн кошумчалап койгондугубуз зарыл. Башкача сөз менен айтканда, мектептеги предметтин мазмуну жана окутуу жүктөмдөрү негизинен баш мээнин сол жарым шаарчасына багытталат да, предметте көрсөтүлгөн маалыматтарды иштеп чыгуусуна жардам берет. Бирок, баланын кыймылсыз жана аракетсиз жаткан мээсинин оң жарым шаарчасына, окутуу процессине аралаштыруу жана аны менен реалдуу түрдө байланыштыруу, көптөгөн изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай укмуштуудай ийгиликтерди берүүсү далил болгон. Ошондуктан жакынкы мезгилде жалпы билим берүүчү орто мектептерде музыка сабагынын мазмуну олуттуу түрдө өзгөрүүдө. Бирок, кайсы багытта өзгөртүүлөрдү киргизүү керек?!

Биздин оюбузча жалпы билим берүүчү тармактарда музыканы бир кыйла кенен жана терең багытта, адаптацияланган жана психологокоррекциялык максатта окутуу зарыл. Азыр бардык эле мектепте окутулуп жаткан предметтерде, ден соолукту сактоого керектүү болгон технологияларды колдонууну сунуш кылышууда. Ал технологиялар окуучулардын азыркы муундарын жеткиликтүү, сапаттуу окутуу үчүн жана ден соолугуна минималдуу гана терс таасирин тийгизе тургандай кылып окуу материалдарын өздөштүрүүсүнө жардам берүүсү керек. Акыркы он жылдын ичинде жүргүзүлгөн көптөгөн изилдөөлөргө таянсак, орто мектепти бүткөн бүтүрүүчүлөрдүн 10% гана ден соолугу эң мыкты деп табылган. (ВОЗдун жетекчилигинин астында «Дени сак мектеп» аттуу добоорунун алкагында изилденген маалыматтардан алынган (кординаторлору В.И.Кучма (Россия).

М.С.Субанова, Б.А.Калиева, В.В.Савичкина (Кыргызстан).¹ Бул багытта чечилбей келе жаткан проблемалар абдан көп. Биздин көз карашыбызча маанилүү болгон үч негизги проблемаларды атасак болот. Алар төмөнкүлөр:

Биринчи проблема: **алекситимия** - бул деген, өзүнүн (бала) сезимин билдирүүгө жөндөмсүздүгү, сезимин билдирүүгө болгон мүмкүнчүлүгүн билбегендиги. Мындай абал бронхи астмасы, гипертония, кант диабети жана башка ушул сыяктуу татаал болгон психосоматикалык оорууларды пайда кылууга бирден-бир себепчиси болоорун медицина илими тарабынан далилденген².

Экинчи проблема: **аддикция** – бул, кимдир бирөөгө же кандайдыр бир нерсеге көз карандылык болуп эсептелет. Азыркы күндө компьютерге болгон көз карандылык күндөн-күнгө өсүп бараткан мезгил. Ошондой эле андагы оюндарга болгон шопинг - көз карандылыгы болуп эсептелет.³

Үчүнчү проблема: **дислексия** – бул окууга болгон жөндөмдүүлүктүн төмөндүүлүгү⁴.

Эми, ушул проблемаларды чечүүдө музыканын жана искусствонун башка түрлөрү, баланын окууга болгон жөндөмдүүлүгүн өстүрүүгө жана баланын ден соолугуна музыканын тийгизген оң таасиринин мүмкүнчүлүктөрү абдан арбын экендиги анык болууда. Белгилүү окумуштуу-психолог Л.С.Выготский «... искусство, биздин жашообуздагы кыйын, кооптуу болгон мезгилдерде, нерв энергиясына абдан керек болгон күч жана организмди тең салмакта кармап туруучу татаал ыкма» - деп таамай айткан. Бул багытта музыка сабагында мугалим өзүнүн окуучуларына, ашыкча толкунданууну, агрессивдүүлүктү төмөндөтүү үчүн стресске каршы жана классикалык музыкаларды колдонуп, анын коштоосунда дем алуу жана демди чыгаруу

---

¹ (ВОЗдун жетекчилигинин астында «Дени сак мектеп» аттуу добоорунун алкагында изилденген маалыматтардан алынган (кординаторлору В.И.Кучма (Россия). М.С.Субанова, Б.А.Калиева, В.В.Савичкина (Кыргызстан). Отчет по качественному исследованию состояния здоровья школьников в КР и факторов, обуславливающих его. МЗ КР и МОиН КР. Б., 2007.

² Краткий психологический словарь. Под ред. А.В.Петровского и М.Г.Ярешевского. М., 1985.

³ Ушул эле жерде.

⁴ Ушул эле жерде.

көнүгүүлөрүн үйрөтө алат. (Мисалы: А.Кыдырназаровдун «Кыргыз көчү», К.Орозовдун «Сынган бугу», Т.Сатылгановдун «Тогуз кайрык» ж.б. классикалык комуз күүлөрүн. Ал эми дүйнөлүк жана кыргыз классикалык музыкалардан болсо М.Бегалиевдин «Кожо жаш» симфониялык сюитасынан «Булакта» бөлүгү менен «Кызгалдак» чыгармасы. В.А.Моцарттын «Рондо». Сан-Сенонун «Ак-куу» ж.б.) Мугалим өзүнүн окуучуларын музыканын жардамы аркылуу «ресурсттук абал» деп аталган терең бошоңдоонун ыкмаларын үйрөтө алат. Мындай абалда окуучулар жумушка, билим алууга болгон жөндөмдүүлүгүн орнотот жана бир эле мезгилде иммунитетин бекемдөөгө жетишет. Аягында, стресс менен күрөшүүгө жана мээнин оң жана сол жарым шарларын координациясын мыктылоого багытталган, атайын кинезиологиялык кыймылдатуучу көнүгүүлөрдү, методдорду колдонсо пайдалуу болот. Тилекке каршы көпчүлүк учурларда заманбап музыка мугалимдери мындай методдорду, көнүгүүлөрдү билбегендигинде болуп жатат. Азыркы күндө мындай методдор, англиялык психолог жубайлар Пол и Гейл Деннисондордун эбегейсиз жана таалыкпаган иш аракеттеринин алкагында дүйнө жүзүнө кеңири жайылтылып, эффективдүү колдонуп келе жатат. Гордон Драйден менен Джанет Военин «Окутуудагы революция» аттуу китеби көптөгөн тираж менен жакында эле жарык көрдү. Бул китепте музыка, көркөм өнөр, түстөр менен боёктор жөнүндө жана кыймыл аракеттер (ритмика) сыяктуу сабактарды окуу процессинде кеңири окутуу, балдардын акыл эсинин калыптанышына абдан мыкты таасир этип, искусстводон такыр эле алыс болгон математика, физика, жана башка сабактардан жетишүүсүнө укмуштуудай таасир бергендиги кеңири маалымдалган. Жашоодогу негизги максат, баланын ден соолугун чыңдоого жана анын денесак болооруна гана кам көрүү болбостон, ошол мыкты ден соолук эмне үчүн балага керек экенин түшүндүрүү зарыл. Азыркы баланын руханий байлыгынын өсүшүнө жогорку деңгээлдеги сапаттуу искусствонун жана заманбап гуманистик психологиянын абдан жардам берери талашсыз экени анык. (Мисалы: «Музыка» окуу китебинде композитордун өмүрү

жана чыгармачылык жолу менен музыкалык теориялык билим жөнүндөгү маалыматтар гана берилбестен, окуучу өз алдынча, мугалимдин жардамысыз окуп иштөөгө ыңгайлуу жана проблемалуу суроо, тапшырмалар менен иллюстративдик табышмактуу материалдар берилүүсү керек. Ошондо гана окуучу өз алдынча чыгармачылык менен иштөөгө шарт түзүлөт.

Себеби бала, турмушка башкача болгон көз карашта ой жүгүртө баштайт да өзүн мурункуга караганда бир канча бактылуу сезет. Эгерде, искусство жөнүндө тереңирээк ойлоно турган болсок ал, адам баласынын мүнөзүн жакшыртууга эбегейсиз зор таасирин тийгизет. Бирок, азыркы телерадио берүүлөрдөн көрсөтүлүп, уктурулуп жаткан искусствонун бардык эле жанрлары, алардын ичинен кино, элдик ырлар, классикалык музыка жана башкалар, келечек муундардын руханий муктаждыктарын эң бийик жогорку чектеги руханий рахаттануусуна жеткизе алабы? Албетте жок деп жооп берет элек. Себеби, телерадиодон көрсөтүп жаткан искусствонун бардык жанрларына тиешелүү болгон материалдар сапаты менен ирээттүүлүгү жагынан төмөн, көрүүчүнүн жана угуучунун ички дүйнөсүн, атуулдук сезимин ойготуп, козгой турган музыкадагы обондуулук жок, элдик ырлардын ыргактык-гармониясы түп нускасынан бузулган жана жалпы көркөм өнөргө тиешелүү болгон эстетикалуулукту максаттанган эмес.

Ушул жерде искусствонун биздин турмушубуздагы пайдалуу ролу жөнүндө Диоген менен байланышкан үлгү-насыят аңгемени айтып берүүнү туура көрүп турабыз. Ал мындай болгон экен: - Диогенге бир күнү өзүнүн жакын досу келип, келечектен көптү үмүттөндүргөн жаш кифаристи («Гитара»- деген сөз байыркы Грециядагы «кифара» деген сөздөн келип чыккан) угуп өз баасын берүүнү өтүнөт. Диоген макул болот да, досу менен кошулуп жаш музыкантты угуп келүүгө барышат. Ал музыкант эмнегедир начар, уккулуксуз, угууга мүмкүн болбогондой ойнойт, өзүнүн гитарасында. Музыкант бир да нотаны туура ойной албай, бир канча жолу адашып да аткарат. Бир кезде музыкант гитарасында ойногонду аяктагандан кийин, Диоген ордуна туруп алып кол чабып өзүнүн ыраазычылыгын билдирет. –

Сен эмне үчүн кол чаап жатасың, ал абдан начар ойноп бербедиби – деп Диогенден сурайт досу.

- Ойногонду билбей туруп, бирок, токтолбостон аягына чейин ойноп берди. Ал, эч кимди зордуктабайт, уурулук кылбайт, бирөөнү өлтүрбөйт! - Мен ошол үчүн кол чаап жатам – деген экен Диоген.

Белгилүү ойчул Сократ жөнүндө уламышты ушул жерде айтууну туура көрүп турабыз. Ал мындайча болгон экен: Сократ өзүнүн окуучулары менен Афинанын айланасында сейилдеп, тоону көздөй чыгып баратышкан болот. Аларга карама-каршы тараптан тоодон төмөн көздөй келе жаткан Фрина жолугуп калат. Ошол кезде өзүнүн салбаттуулугу, караөзгөйлүгү менен таанымал болгон караниет Фрина, Сократка тийишип, кыжырлана баштайт. Өз доорунда Фринанын башкаларга окшобогон азгыруучу караөзгөйлүк образын орустун белгилүү сүрөтчүсү Семирамидский, «Фрина, Посейдон майрамында» аттуу картинасында абдан ачык чагылдырган. Ошол кезде Фрина өзүнүн заардуу күлүмсүрөөсү менен Сократка карап мындай дейт экен: - Сократ, сенин кең акылдуу болумуш болгон окууң эч нерсеге татыбайт. Азыр менин манжаларым менен бир эле шилтөө жасап койсом, сенин артыңдан ээрчиген кем акыл окуучуларың менин артымдан жөнөшөт деген экен. Анда Сократ: - Туура айтасың, бул табигый нерсе. Себеби, мен окуучуларымды жогору жакты көздөй баштап жатам, а сен болсо төмөн жакка багыт берип жатасың.

Эгерде биз Сократ менен максатыбыз бирге болсо, Фринанын артынан эмес, Сократтын артынан кеткенибиз оң болот.